

ՀԱՆՐԱՊԵՏ ՈՒԹՕՐԵԱՅ

1 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1866

ՀՐԶԱՆ Բ. Գ. ՏԱՐԻ

ԹԻԻ 129

Վր հրատարակուի ամէն ամսոյ 1. 8. 16. եւ 23ին
Քաժանորդութեան գինը տարեկան 20 ֆրանք
Ստորագրութիւնները տարւոյն սկիզբէն կը սկսին
Չառ թերթ եւ տարեկանէն պակաս չի ծախուիր

Դուրս երթալիքներուն ճամբու ծախքը առնողին վրայ
Ստորագրութեան տեղն է ԵՐԵՎԱՆԻ տպարանը
Ճանուցումի համար զատ սակարկութիւն կըլլայ

ԵՂԱՐԵԿԵԱՆԻ ԲՈՂԱՅՈՑՆ ԵՐԺԻՅՐԸ

Հարանախաբիւն : Տե՛ երե՛ 347

Եղարեկեանին քննութեան առած եւ ամբաստանած յօդուածները քննելէն առաջ երկու բան ունիմք գնելու իբրեւ բնդհանուր սկզբունք . մէկը որ պաշտօնէնէն կամ Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ համար շինուած կանոնները շինուելէն միայն չորս տարի ետքը՝ 1840 ին սկսելով, քանի մի կէտերու վրայ վերաքննութեան արժանի ճանչցուած են չէ թէ միայն հնդկաբնակ կամ ուրիշ տեղի Հայերէն, այլ եւ նոյն իսկ Ռուսաց տէրութենէն . որ հայրապետական սիւնհոգոսին յանձնած է պետք եղած օրագրութիւնը շինել եւ վաւերացնելու համար իրեն առաջարկելը Կայսերական կառավարութեան այս առաջարկութիւնը նորոգուած է հանգուցեալ Ս. Կաթողիկոսին օրովը . եւ այն օրերն Եղարեկեանը թիֆլիզ գլխունուելով քանի մի ազատասէր իւրանման երիտաւարդաց հետ խորհուրդի կը նստին եւ պաշտօնէնէն

յօդուածները վերաքննելու տեղը նոր 'ի նորոյ պաշտօնէնէն մը կը շինեն ջ քաշիւ եւ մէկ յաւելուածով մը . բնդ ամէնը 96 յօդուած . եւ Ս. Կաթողիկոսին կուտան , որ ըստ ոչ գովելի սովորուածին առանց կարգաւ ստորագրած պիտի ըլլայ . թէպէտ Եղարեկեանը կրտսն՝ ինչպէս որ իրենց ըսել կ'իյնայ , թէ կարգացեր եւ ետքը ստորագրեր է . ինչ որ է նէ՛ ստորագրելէն ետքը թիֆլիզու Կաթար Ս. Երբ Լապիտոգոսին կ'երկէ որ Կովկասու փոխարքային ձեռքը Կայսերական կառավարութեան իրկէ վաւերացնել տայ , Կաթար որրազանը նոր պաշտօնէնէն ամբողջ կարգալէն ետքը աչքը չբռնեց , չհաւնեցաւ . եւ Ս. Կաթողիկոսէն հրաման խնդրեց որ քանի մի բանդէտ խոհական առձինք յանձնաժողովի գումարէ եւ անոնց քննել տայ : Եղարեկեանը ասիկայ երբ իմացան՝ իրենց կողմէն երկու մարդ խրկեցին Լըմիւսին Ս. Կաթողիկոսին . որպէս զի ո՛չ յանձնաժողով՝ եւ ո՛չ ո՛ր եւ ինչ փոփոխութիւն ընդունի . Եղարեկեանց ամէն մէկը մէկ մէկ Արդատոս էին դարձերայոս պարագայի մէջ . շա՛ր էն էրեցի Բր' ջն ըսելէն զատ բան չգիտէին . կարծես թէ եկեղեցւոյ անբաւարարութիւնն ասոնց վրայ կեդրոնացեր էր , Սրբաշնորհ ասոնց

պահանջը ջրելու համար Մակար սրբազանին հաղ-
մէն մարդ չկար, որ կերելի թէ ասոնց հոն մարդ
երկեւն ալ լսած պիտի չըլլայ, Ս. Կաթողիկոսը
միայն մէկ կողմը մտիկ ընելով, որոնք ո՞վ գիտէ
«Կորին Վ» հճափառութիւնը հաճեցնելու համար
ինչեւ ըսին, եւ չընդունած ատենն ինչ փնտնե-
րով սպառնացան, զիր տուաւ Մակար սրբազանին
որ նոր պալատէն քննութիւն չուզէր. միայն վը-
սեմափառ փոխարքային տալու էր առանց ուրիշ
խօսք ընելու: Եւս տեղեկութիւնները մեզի գրողը
չիմացընէր թէ գոնէ Ս. Լըմիածնի Սինոդը Եղա-
բէկեանց շինած կանոններն իմացա՞ւ եւ քննե՞ց,
ինչ որ է նէ՝ Մակար սրբազանը հարկ սեպեց
նոյնը փոխարքային տալու. որ գրածներուն իմաս-
տիցը տեղեկանալով չհաճեցաւ Կայսերական կառա-
վարութեան ներկայացընելու. վասն զի աղէկ ի-
մացաւ որ հաւանութիւն պիտի չտրուի եւ պիտի
չվաւերանայ. եւ սրբազան Կաթողիկոսն ալ Ս.
Լըմիածնի սինոդն ալ պզտիկ պիտի ինան, Եհա-
ւասիկ պալատէնէն վերաքննութիւնը Եղաբէկեանին
միջամտութիւնովն արուեստաւ եւ ետ մնաց. մին-
չեւ որ Ս. Դահին արժանաւոր աթոռակալը խո-
հակն խորհրդով եւ սինոդականաց եւ այլոց աչ-
խարհական քաղաքագէտ անձանց համահաճ հաւա-
նութեամբը վերաքննութիւն ընէ. եւ այնպէս ներ-
կայացընէ կայսերական կառավարութեան:

Երկրորդ սկզբունքը այս է՝ որ մինչեւ այս կա-
րեւոր տեսնուած վերաքննութիւնն ըլլայ նէ՝ Ռու-
սաստանի Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցական կա-
ռավարութիւնը կամ 1836ի պալատէնէն արամադ-
րութեանցը համեմատ պիտի երթայ, կամ անիկայ
ինչաւ չկայի պէս եւ թաղարուելով անկէց առաջ,
այսինքն՝ Ս. Լ. Թոռոյն վրայ Պարսից այլադաւան
թագաւորութեան ազդեցութիւնը բանած ժամա-
նակին պէս պիտի ըլլայ: Եւս վերջինս չկրնար
ըլլալ. որովհետեւ պալատէնէն թուին հազմութեան
եւ յօրինուածոյն պատճառը՝ Պարսից տէրութեան
ձեռքն եղած ժամանակուան անկարգութենէն ա-
ղատուելու եւ կարգի կանոնի տակ մտնելով սուրբ
Եթողը պայծառացընելու կամքն էր: Կը մնայ ա-
ռաջինը. հին պալատէնէն գործածելը՝ որուն 30
տարիէ ՚ի վեր գործադրութեանը՝ Ռուսաստանի
Հայերը մէկ փնտր տեսած չունինք կրնան. եւ
նոյն կանոններուն համեմատ երկուք ալ Կաթողի-
կոս ընտրուելով՝ ազդին լրութիւնը անոնց երկուքէն
ալ՝ դո՛ճ գտնուեցաւ: Ս. եր առ այժմ՝ պալատէնէն
րոնէնին կաթողիկոսական ընտրութեան վրայ է:
Եւս անոր մէջ ալ անյարմարութիւն կայ եղեր:

Նայինք որ նորընտիր Ս. Կաթողիկոսն անիկայ
վերջընելու եւ շեղելու առաջարկութիւնն ընէ.
մենք մեզնէ նոյնը չենք կրնար ընել. մեր բնեւէքը
այլքան միայն է՝ որ կառավարկեմք Ս. Կաթողի-
կոսին ինչ որ մենք պատշաճ կը դատուիք. անիկայ
կը քննէ. Սինոդին կամ յատկապէս կազմած յանձ-
նաժողովոյն քննել կուտայ. եւ ետքը Կայսերական
կառավարութեան կառավարիչ եւ վաւերացումը կը
խնդրէ: Եւս կերպով Խնդրէ առաջարկութեան ան-
ուանեալ գրուածոյն վրայ Եղաբէկեանին ըրած
դիտողութիւնը, կամ ձիշդ խօսելով՝ հակառակու-
թիւնն անտեղի կըլլայ եւ յօդս կը ցնդի:

Եւս գրուածոյս առաջին յօդուածն է այս:

«Րնտրութիւն Կաթողիկոսի հայրապետին ու-
րոյ, յորժամ պարագայ իցէ աթոռն, լինիցի ըստ
Սահմանադրութեան, որ հաստատեցաւ առ հայ-
րապետութեամբ Տ. Տ. Յովհաննու Կարեցւոյ»:

Ասիկայ հերքելու համար Եղաբէկեանը ուրիշ
բան չգտնէր ըսելու, բայց եթէ այս. «խորա-
մանկութեամբ, բանտարկութեամբ եւ շարակամու-
թեամբ ու ամէնէն զարհուրելի, եւ սարսափելի,
մի սզգ, մի եկեղեցի տապալելու եւ թշուառու-
թեանց անդունդը դիտելու նպատակով գրուած
է», Եւ որովհետեւ երեսուն տարիէ որ Հայաս-
տանեայց Լուսաւորչական Ս. Եկեղեցին այս կա-
նոնովս կը վարուի, ուրեմն հիմայ հայաստանեայց
սուրբ եկեղեցին տապալած է գոնէ Ռուսաստանի
մէջ. եւ շնորհակալ պէտք է ըլլանք Տաճկաստան
գտնուող Եղաբէկեանի եւ անոր խելակից գրադէտ-
ներուն՝ որ Հայաստանեայց Ս. եկեղեցւոյ հոս
գտնուող մասը տապալմանէ ազատ պահած են:
Դուցէ ասոր համար էր որ անպատճառ Ս. Կաթող-
իկոսին կոնգակը անգամ եկեղեցւոյ մէջ կարգաց-
ուելու թող չտալէն զատ պատեցին ալ կարգաւո-
րելող քահանային փիլոնին հետ մէկտեղ: Եւս այն
ի՞նչ էր որ Սահմանադրութեան 28 յօդուածին
մէջ գրուած էր, թէ երբ այնպէս ծանր խնդիր մի
պատահի որ Կրօնական ժողովը չկրնայ լուծում
տալ՝ մայր աթոռոյն գիմը եւ անոր վճռոյն սպա-
սել պէտք է: Տապալեալ եկեղեցիի մը մայր աթո-
ռէն ի՞նչ ոչ ինչաւոր վճիռ կը յուսացուէր. պէտք
չէր մի որ անոր հետ կապակցութիւնը բոլորովին
թողուէր. որպէս զի եկեղեցիներնու Տաճկաստա-
նի մէջ կանգուն մնացած մասն ալ չտապալէր: Եւ
անգամին ասիկայ չէինք գիտեր. որովհետեւ Եղա-
բէկեանը հոս չէր. հիմայ սովորեցանք որ եկեղե-
ցին կենդանի եւ կանգուն պահելու համար քա-
կալէնաւ եւ անգամին եկեղեցի մը կազմելու է. եւ զեր:

բայց իմացը ներքին լինելով, որ ճշգրտակ մըն ալ երկիրքը պիտի փչի կարծելով ոտքերը վեր բռնելու է. եւ երբ հարցուցեր են թէ ինչո՞ւ այդպէս կը կենա՞ս՝ պատասխանելու է. ոտքերս երկրքին նկատել կուտամ որ չկործանի։ Եղբայրներս ըրա՜ծըն ալ այն ճշգրտակին բրածը կը նմանի. ուստի մենք զինքը կապահովեցնեմք որ Հայաստանեայց երկնահամգէտ Ս Եկեղեցին փլեղիք եւ տապալելիք չունի. իր ճշգրտակի ոտքերը վար թող առնու. Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ինքնակոչ օրէնքս զիր եւ վերանորոգիչ ըլլալու իշխանութիւն չունենալը գիտնալով պահանջներն ալ ետ ձգէ։

Հարաւանք

ԴՐՈՒՄԵՆՆԵՐ ԻՆՉ ԸՍԵՆԷ

Կենդանի չեղունները այս յատկութիւնս ունին որ օրէ՛ օր նոր բաւերով եւ նոր օրինակ զրուցուածներով կը հարուստանան։ Եսանկ բառեր քանի մը հատ հնարուած են ժամանակիս գիտուններէն, ինչպէս կը ճատեալ անշուշտ եւ անհասկնալի բառերը, անշուշտ եւ անհասկնալի բառերուն տեղը. որոց տեղքները կոստանդնուպօլիս՝ եւ երկրորդը Օսմանի հնարուած են, չէ թէ հին բառերը խորթ ըլլալուն համար. չէ թէ ոտանաւորի մէջ՝ վանկերուն համարները լըման բերելու համար. այլ լոկ՝ ինչպէս կը կարծեմք, եւ անկէջ զատ ալ պատճառ մը չեմք կրնար գտնել, մէկ երկու գիր աւելի գրելու ծուլութեան համար. մէկին մէջ նա մը գրելը, եւ միւսոյն մէջ ողջ գրին աւելցնեն՝ այս կը ճատ բառերը գործածողներուն ժամանակի եւ աշխատութեան կորուստ երեւցած է։

Այս դէպք մը՝ նոր բառ հնարելն արդարացընելու. այսինքն՝ երբ մինչեւ այս ժամանակս չեղացուած նոր գաղափար մը յայտնել պէտք ըլլայ. եւ այսպէս են օրհայտի, շփոթեցում, շփոթեցում, անհասկնալի երացում, շփոթեցում ինքնաբեր. եւ այլն. ասոնք ալ մէկ անգամ մը ընդունուելէն ետքը այնպէս անսփոփոխ մնալու են. փոխելը գաղափարի չեփփութիւն կը բերէ. եւ խօսքը չհասկնացուիր։

Ե. յս. Կողմէն Եղբայրներս՝ շիտակն ըսելով,

*Թողութիւն կը խնդրեմք այս բառի մը պատուաւոր ածական մը չդնենք ուս. ինքնին երկու պատուանուն իրար կայքընելով, ապա եւ բէն. — Պէտք էր վրան առնել էր Քրիստոսեան հին եւ իր կարծեօք նուազագոյն մականուանը տեղ. մենք ասոնք իրեն ձգեցինք. եւ որովհետեւ իր սիրածն է՝ վրան առելի բառ աւելցնել չուզեցինք։

Նոր բառ հնարելու իրաւունք ունեցիր է. որովհետեւ նոր գաղափար ունի ծախելու։ Ինչպէս ինչպէս բառը մեր Ս. Կաթողիկոսին անհրաժեշտ համար հնարուած՝ անհրաժեշտ բառին տուած գաղափարը չտար. վրան չի անհրաժեշտ մէկ ուրիշէ մը վաստկուած իրաւունքով այ կրնայ ըլլալ. Ինչպէս ինչպէս՝ ուրիշէ արտօնութիւն առած ըլլալուն գաղափարը բոլորովին գուրս կը ձգէ. եւ ասով Եղբայրներս գաղափար փոխելու գոյութիւնը կուրանայ. Հայնազարեանին՝ եւ հիմաւոր արդիւնքներէն զգրքին հեղինակին պէս, եւ ըսել կուզէ որ Ս. Լուսաւորիչը բնաւ մէկ Պատրիարքէ մը եւ մէկ Ժողովրէ մը արտօնութիւն չըստացած՝ ինքը՝ զինքը՝ երեք ազգի Հայոց եւ Արցախ եւ Եղուանից Պատրիարք եւ Կաթողիկոս բառ ըլլայ. որով եկեղեցւոյ կանաւարութեան մէջ հերձուած ձրգող եւ եկեղեցական իշխանութեան գլուխ քաջող փառասէր մարդ մը կը ըլլայ. Ս. Լուսաւորչին համար այդպէս գաղափար մը չունիմք. ուստի անոր աթոռոյն համար այդ բառը չեմք կրնար գործածել։ Փառասիրութեան եւ ձեռնարկութեան գաղափարը մէկի ձգեմք նե՛՛ այդ բառը միայն Լուսաւորչի կը վայլէ, որ հայոցին ալ՝ ամեն անգամ կատարելութիւններն այ իրենքն ունի. ուրիշէ մը առած չէ։ Ուստի Ինչպէս ինչպէս բառը մեր հայրապետական մայր Եկեղեցւոյ վրայ գործածելը՝ Եղբայրներս եւ համախոհներուն կը թողուի։

Մէկ նոր բառ մ'ալ ունի Եղբայրներս, Ռաւանայ բառը, որ հիններուն շինած եւ գործածած Հայնազարէն հետեւողութիւն մ'է. ստարաբուրութեամբ, որ այս վերջին բառս շինողը ազգասիրութիւն մը ցըցուցեր է վրան, շինած բարդութեան մէջ հայ բառը նախագառ ընելով. ապա թէ ոչ Ռաւանայ ալ կրնար ընել։ Իսկ Ռաւանայ Եղբայրներս՝ իր բարդութեան մէջ իր չսիրած Ռաւանուն անունը իր ազգին Հայ անունէն նախագառ ըրեր է։

Ինչեւ հոս ըսածնիս՝ բառի զննութիւն էր. հիմայ տեսնենք թէ ինքնաշէն Ռաւանայ բառով ի՞նչ կը հասկընայ։

Քանի մը տարի է որ եկեղեցւոյ միութեան փափաքելով նիկիական հանգանակին, մանաւանդ թէ Տեառն մերոյ իրրեւ եկեղեցւոյ յատկութիւն ցուցուցած միութիւնն իրօք արդիւնանալու փափաքողներուն այսպիսի օտար անուններ տալը սովորութիւն եղած է. այս միութիւնը չէ թէ եկեղեցական ծէսերու եւ արարողութիւններու վրայ։

այլ հաւատոյ գաւանուծեան վրայ կայանալը ամէն
 եկեղեցեաց աստուածաբանները* կը խոստովանին :
 Վրեանք որ հաւատոյ գաւանուծեան ուղղափառու-
 թիւնը չէ թէ գործածուած բառերէն , այլ այն
 բառերուն տրուած բացատրութենէն կը հասկըց-
 ուի . եւ ըստ այսմ Հայոց եւ Հռոմայեցոց եւ
 Յունաց* ընդ որս անոնց դաւանակից եղող Ռու-
 սաց եւ Վրացոց գաւանուծիւնը եւ հաւապը
 մէկ գիտեմք : Ռուսն ալ հանգուցեալ Յովսէփի կա-
 թուղիկոսին օրէն անոր համոզուած էր . եւ այն
 ատենէն Հայոց ազգը ուղղափառ կը ճանչնար . մի-
 այն Վաղկեդոնի ժողովոյն եւ Լեօնի առեմարին
 չընդունուիլը մեր մէջ իրրեւ քար գայթակղութեան
 մը եղած էր անոնց տալը . չէին կրնար հասկընալ
 թէ Հայք* որոց եւտիքական ըլլալն ստուգուած
 է ինչու համար Լաւիքականները գաղապարտող
 եւ նշմարող հայրապետին տուեալն ու ժողովքը չեն
 ընդունիր : Յոնք ալ ասոր համոզուած են թէ
 Հայք ուղղափառ են . եւ Մատթ օգոստոս 4 օ-
 րս թերթին մէջ Վիտի Եպիսկոպոսին համար ը-
 սած էր թէ « Հայոց եւ Յունաց եկեղեցիներուն
 մէջ ի հաւատոյս տարբերութիւն մը չկենալն եւ
 Էուսաւորչական եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը հա-
 տատող գրուած մը հրատարակած է բազմ թիւ պատ-
 մական փաստերով եւ Ս. Հարց վկայութեամբ » :
 Լատինք ալ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը
 նոյնպէս ճանչցած են բաց ի այնպիսիներէն* որ
 տարապարտ վերաբերութիւններ չեն ունէր :
 չական Ս. Եկեղեցւոյ գէմ , նոյնը Լեօնի տալիս
 անուանող հայազգի հոռոմականներէն* գայթակղած
 կը գտնուին . բայց գայթակղելէն մէկ շահ մը չու-
 նենայով բաւին վերահասու ըլլան նէ գայթակ-
 ղութիւնը վերնալը դիւրին է :

Երգ* այս երեք մեծ եկեղեցեաց* Հայոց եւ
 Հռոմայեցոց եւ Յունաց* միութեանը փափաքող ,
 եւ ինչպէս որ կը հաստատուի ի մի միջոցաւ ի մի-
 ւէ եւ աստուծոյն եկեղեցի , նոյնը իրօք տեսնելու

* Արարեկեանը ծին Եւրոպայի նախկին Թերթե-
 րուն մէկին մէջ Կատուածաբանական ուսու-
 մը Հայոց անճանօթ եւ Լատին եկեղեցւոյ գիտ-
 ըսած էր : Մենք ասոր այս կարծիքը հերքելը
 իր այն համախոհներուն կը ձգեմք , որ կը գան-
 դատին թէ Հայերէն գրաբար գրեթէ ունէ մէջ
 Աստուածաբանութեան զատ բան չէայ : Ինքն ալ
 Թող անոնց ըսածը հերքել* թէ որ իր կողման
 մէջ ընտանեկան պատերազմ* յարուցանելու բա-
 նին կուգայ նէ . մենք իր ըսածը միւս ստա-
 թուութիւններուն կարգը կը գնեմք ու կանց-
 նիմք :

տեսնացող մարդոց* երբ զատ մէկ խումբ մը չկազ-
 մեն եւ հայրապետական մայր Լեօնէն զլուս քա-
 շելով հեղինակ չհանեն նէ , ինչու համար Ռու-
 սաց կամ Լատինաց ըսուի : Եւ երեք եկեղեցե-
 աց ի հաւատս միութիւնը ամէն ողջամիտ եւ իրենց
 հաւատքը ճանչցող հայք ընդունած են . եւ անոր
 համար երբ մէկը կը տեսնեն որ Հայոց եկեղեցին յը-
 փելով Յոն կամ Լատին եղեր է , վրան կը խըն-
 դան , եւ Ս. Հնորհալի հայրապետին* որ Յունաց
 հետ միանալու համար բաւական ջանք ըրաւ , բայց
 մահը վրայ գալով չը յաջողեցաւ , առ Սօղոս քա-
 հանայն գրածը կը տեսնեն , որ Կոստանդնուպոլիս գա-
 ցեր Հռոմ եղեր էր* եւ հայրենի ազգը կը բաժ-
 րասէր . արժանի եղաւ Ս. Հայրապետէն սա խոս-
 քը կորդալու . « Եթէ ապստամբ լովդ ի բոլոց
 հայրենատուր աւանդից* յաւելաւ քեզ ուղղափառու-
 թիւն հաւատոյ զոր ոչն ունէիր ի խրատուէ բա-
 նից ուղղափառ վարդապետաց եկեղեցւոյ , կամ
 երկիւղ Լատինոյ* որ է սկիզբն իմաստութեան ,
 կամ երանական մաքրութիւն հոգւոյ* որ տեսութեա-
 նըն Լատինոյ արժանաւորէ , կամ այլ ինչ յա-
 ռաքինութեանց դործոց* որովք հաճոյնայ մարդ
 Լատինոյ , բարի համարեա* անձին զհատուածելի ,
 թէպէտ եւ կարող էիր եւ աստան ր գործելով ըլ
 րարին* որպէս բազումք , արժանաւորիլ խոստացե-
 ւոց բարեացն . ապա թէ ոչ ինչ յայտնէ յաւե-
 լաւ , այլ կամ նուազեաց կամ ներհականներգոյա-
 ցաւ , դու քեզն ծանիր զշահն կամ զսուգանսն »
 (Երեմիք . եր . 128 Կա . Կոստանդ .) Ս. Հայրա-
 պետը այսպէս իր ուղղափառ եկեղեցիէն զատ-
 ուելով ուրիշ ուղղափառ եկեղեցիի յարողը այն
 մարդուն կնամեցընէ , որ երկու հարազատ եղբայր
 իրարու հետ պատերազմած ատենը առաջ մէկին
 կողմը կ'գտնուի , եւ ետքը միւս կողմը կանցնի .
 որ ետքը երբ երկու եղբարք հաշտուին* այն մար-
 դը երկու կողմէն ալ նախաւորք կը կրէ : Եւ այլեւ
 են Հայոց Ս. Եկեղեցին ձգելով Հռոմայ կամ
 Յունաց Ս. Եկեղեցիները յարողներ :

Ինչ կրնէր արգելք նոյն Ս. Հայրապետն
 այն մարդուն , որ երբ երկու եղբարք հաշտութեան
 մօտ կը տեսնէ , քսութեամբ հաշտութիւնը խա-
 փանելու ուղէ , մէկ կողմը Ռուսահայ անուանելով
 եւ միւսը խարգսի կամ ալ ինչ անուամբ , եւ
 համարաւ տարածելով , որպէս թէ Հայք ի շնորհս
 Ռուսաց իրենց հաւատքը փոխելու յանձնառու ե-
 ղեր են : Երբ Ռուսք ալ Յոն են հաւատով , եւ
 Յոնք մեր ուղղափառութիւնը ճանչցած են , ինչ-
 հարկ կը մնայ հաւատք փոխելու , եւ Ռուսք երբ

հաւատափոխութիւն ուղեր են մեզիւ. Ահա Աղա-
բէկեանն է այս քառութիւնս ընողը. որ ծուռ ու
մուռ մեկնութիւններ կուտայ խնդրէր արաւելիութեան
հաշակաւոր գրուածոյն:

Այն գիրը Կոստանդնուպոլիս շինուած է.
սկզբնագիրը Հայերէն է՝ եւ ո՛չ Ռուսերէն. Ժա-
մանակին Ս. Ղեորգի Պատրիարքը սրբապրելէն եւ
Արծնահան ժողովով հաստատելէն եւ ինքն իր ըս-
տորապրութեամբ անոնց ստորագրութիւնը վաւե-
րացնելէն հտըր Ռուսերէնի թարգմանուած պի-
տի ըլլայ, թէ որ թարգմանութիւն իրաւ է նէ: Այս
ըստ այսմ ահա ո՛չ միայն Ռուսաստանի քանի մի
Ս. Եպիսկոպոսը եւ Վահանայք եւ իմաստուն Աշ-
խարհականք, այլ եւ Կոստանդնուպոլիս Արծնահան
ժողովը հանգերձ Պատրիարքաւ, եւ այն խնդրէր
արաւելիութեան յօրինող անձինք՝ իրեն եղբայր ընդ
եղբոր, Ռուսաց հետ հաշտութեան պայման կը
դնեն եղեր. Աղաբէկեանը ինչ պաշտօնի տէր է
որ քսութեամբ հաշտութիւնը խափանելու կը յան-
դգրէր. գրուածոյն այնպիսի մեկնութիւններ տալով
որ գրողներուն մօքէն բոլորովին անցած չէ:

Վիտած ունի՞ս սիրելի ընթերցող, որ Աղա-
բէկեանը միշտ Ռուսաց եւ Հռոմէականաց դէմ ա-
տելութիւնը կը ցուցնէ. իսկ Լուծերականաց
դէմ քան մը խոսած չունի. մանաւանդ թէ՛ շատ
կը ցուի եւ ալքի արցունքը հաղիւ կրնայ թանկ
երբ կը յիշէ թէ Վարապաղի դպրոցը որ Պ.
Շանշեանցին յանձնուած էր, անոր ձեռքէն ելաւ
Ս. Կաթողիկոսի հրամանաւ, որուն համար կըսէ
թէ ուրիշները ահա Լուծերական ուսուցիչ ու-
նին որ իրանց Լուծերականութիւն կը սովորեցնէ
ասելով Կաթողիկոսին սարսափեցուցին ու (ԾԻՒ
ԷՐ. 372). եւ ուրիշ տեղ ուրիշ Լուծերականներ
կը դադէ. ինչպէս են Սարգիս Համբարձումեան,
Սեփան Վաղարշանց. եւ նոյն իսկ դիւայ զոյու-
թեանը շահատացող Քիթայէլ Վաղանդեանը ա-
նոր գովութեանն արժանացած է. իսկ Ս. Կա-
թողիկոսին համար կը կարծէ թէ Լուծերականու-
թիւն ինչ ըսել ըլլալը չէր զիտեր. կամ Շան-
շեանցի դաս տուած քրիստոնէականին ձեռագիր օ-
րինակը որուն երկու ածասկ գրուածը բովերնիս
ունիմք տեսած չէր. ասոնց համար յայտնի կը-
սենք թէ Աղաբէկեանը Լուծերականաց կուսակից
ըլլալուն համար Հայոց կամ Ռուսաց. կամ Լա-
տինացոց եկեղեցւորն ըրածին թողածին չկրնար
խառնուիլ. Աղաբէկն ինչ իրեն ու իրեններուն համար
զատ Կաթողիկոս մը թող ընտրէ:

ՇՈՒՇԼԻՆԻ ԽՐԵՌՈՒՄ

ՆԱԽԱԿԻ ՄԸ ՎՐԱՏ

Արշալույս լրագրին օգոստոս 6 թուոյն մէջ Շու-
շեան փետրուար 20 թուականով եւ Գրիգոր. աւագ
բաժնայ տէր Աւագեանց ստորագրութեամբ նա-
մակ մը, եւ հանգուցեալ Ս. Կաթողիկոսին չորս
կոնդակը կարգացինք. առաջինն պրեալ 'ի 11
դեկտեմբեր 1864 ամի ընդ համարաւ 587. ուր
կը պատուիրէ որ Պետրոս Շանշեանցը պաշտօնէն
արձակէ, եւ անոր քրիստոնէականին տեղը որուն
մէջ 'ի քանս հաւատոյ թիւր մեկնութիւններ կենա-
լուն կը վկայէ, իր Խորհրդածութիւնն իշխան է ը-
նտրեաց. կամ Ս. Գրիգոր Քրիստոսաւան հաստատագրե-
րը, կամ Ս. Եր. Սարգիստրոսի քրիստոնէական վարդա-
պետութիւնը կարգացընեն: Այս նամակը Շուշեի
բոլոր ժողովուրդեան ուղղած է: Երկրորդն է 1865
թուին յունիսի մէջ գրուած, եւ Չալախեան գերա-
պաւիւ Սարգիս սրբաղան Երբ Եպիսկոպոսին յանձ-
նած է, որ ըստ այնմ խօսի Առկիստու փոխարքա-
յին հետ. եւ կը պարունակէ Պարբիէլ Այվա-
ղովսի վարդապետին համար գանդատներ քանի մի
անտեսական գործերու համար. եւ ո՛չ թէ 'ի քան
հաւատոյ պահասութեան համար: Երրորդը գրեալ
'ի 25 նոյեմբեր 1864 աւ. Չալախեան գերապա-
ւիւ Երբ Եպիսկոպոսն. որով անիկայ կը յորդորէ
յանձնառու ըլլալ առաջնորդութեան Երցախու
վիճակին, որուն մէջ կը պարունակի Շուշի 2-րդ
բորգն գրուած է 1865. մայիս աւսոյ մէջ ընդ հը-
մարաւ 156. որուն մէջ Շուշեի Սպարտիզ գերապա-
ւիւ Երբ Եպիսկոպոսին ձեռամբ կը ծանուցանէ որ
Պետրոս Շանշեանցի աշակերտ Պարեգին Սու-
րատեանը ինքզինքը Խոնքեանդ գիւղին վարժա-
պետ է ըրեր. եւ ամիսը հինգ արծաթ ուսուցի-
վարձը կառնէ եղեր. ուստի կը հրամայէ որ 'ի նչ-
պէս որ Շանշեանը վարժապետութիւնէ հանուած
եւ մերժուած է. նմանապէս Պարեգին Սուրատե-
անն ալ իր վարժապետին պէս ինքնաբեր եւ ինք-
եալ 'ի զանգոսն զարաւանդութեան ըլլալուն համար
մերժեն գալատունէն: Իսոնց մէջէն առաջինը Ե-
րբ-Միս 111 թուոյն մէջ (ԷՐ. 119. 120). եւ
չորրորդը 116. թուոյն մէջ (ԷՐ. 157) հրատարա-
կած ենք. եւ մեր տպած ալ Արշալույս հրատարա-
կածին յար եւ նմանն է: Պարեգին Սուրատեանը
Մոսկովն մէջ ըսած էր որ հանգուցեալ սրբաղան
Հայրապետը ետքէն գրած մէկ կոնդակովն այս:

կոնգակիս մէջ գրածները ետ առած է: Իայց կոնգակը ուր որ խրկած էր նէ՝ անոր լիտս կոչումն ալ հոն խրկուած ըլլալու էր որ առաջին կոնգակաւ Իարեգնի վրայ թիւր կարծիք ունեցողները երկրորդ կոնգակաւ բժշկուին: Հանգուցեալ սրբազանին վախճանը որ 1865 օգոստոսի մէջ պատահեցաւ, մինչեւ 1866 փետրուար՝ Շուշիի մէջ այս երկրորդ կոնգակս գիտցող չկար: Եւկէց ժակաբերեցինք որ սուտ է այս. բայց հարցընել ալ պէտք եղաւ. եւ այս ծամբով սորվեցանք որ Ս. Կաթուղիկոսը վախճանած ժամանակը քովը կարմիր կնիք կոխուած եւ մէկ տող ալ կարմիր գրով վերնագիր գրուած, եւ անկէց վարն անգիր կոնգակի թուղթեր գտնուեր են. անոնցմէ մէկ քանի հատը առեր է մէկը, որուն անունը առ այժմ ծածկելը խոհեմութիւն կը սեպեմք, մինչեւ ստուգուի. եւ մայրաքաղաքս քնակեալ յարգի անձի մը ձեռք ալ ստուգելու ետեւէ եմք, անմիջապէս ստուգել չունիմք. որովհետեւ նամակիս գող ունեցեր է: Եւ այն անձը Իարեգնին աղաշանօքը, գուցէ խօսքերն ալ անոր գրելովը կաթուղիկոսական անգիր կոնգակը շեցուցեր է. եւ ահա՛ այս է եղեր Իարեգնի պարծանօք ցուցուցած կոնգակը:

Շուշիի աւագ քահանայն՝ որ Եղալուսայ նամակ գրած է, կըսէ իր նամակին մէջ. «առտ հըռչակեցին. թէ Սասիս լրագիրն Կոստանդնուպօլսոյ հրատարակել է, որ «եթէ ազգն չընտրէ զՇանչեանցն կամ զՍտեփաննոս Լպիսկոպոսն Կաթուղիկոս, (սմանեան Հայերն բաժնիլ ունին յաթուռոյն Լըմիածնի. եւ թէ դժտէն Սարգիս Լպիկոպոսի Զալալեանց անցեալ ամառն ՚ի Տփլիս եղեալ է այն պատճառաւ, որ Կաթուղիկոսի համար պէնսիայ (Թուրքի) նշանակել տայ. եւ հրատարակ տայ զնա կաթուղիկոսութենից»): Սասիս մէջ այդպէս բան մը գրուած չկայ. Ստեփաննոս Լպիկոպոսի մը իւրեւ Կաթուղիկոսութեան արժանաւոր անձ յիշուելն այս առաջին անգամն է որ կը լսեմք. եւ ո՛վ ըլլալն ալ ո՛չ մէք եւ ո՛չ ալ գուցէ Սասիս խմբագիրը չգիտեր: Եւ յս խմբագիրը կաթուղիկոսական յանձնաժողովոյ անդամ էր. որ կաթուղիկոսութեան ընտրելիաց ցանկը շինեց միայն կպիսկոպոսներու անունով, զորս Բարձրագոյն Եկեղեցական անուանեց. եւ թէպէտ Սասիս խմբագիրը այս անունովս ծայրագոյն դաւադանք իշխանութիւն ունեցող վարդապետներն ալ ընտրելի կարծեց. որոցեւ ո՛չ մէկին անունը յիշեալ ցանկին մէջ չկար, բայց չեմք հաւատար թէ այն աստիճան տխրութեան հասած ըլլայ՝ մինչեւ

չեւ աշխարհական Պետրոս Շանչեանցը կաթուղիկոսութեան արժանի տեսնէ: Եւ որ անունը յիշուի քանի մի բերնէ ելաւ, բայց երբեք զրի չանցաւ. եւ Լըմիածնի միջոցաւ անոր մոլորութիւնները ձանչուելէն ետքը անունը յիշողներն ալ լուցին: Գարեգին Մարատեանը՝ ինչպէս որ Սասիս մէջ խոստացած էր, կաշխատի իր վարժապետ Շանչեանցն իւրեւ ուղղափառ կրօնեցեւոր. իրեն օգնական ալ կրնայ առնել իրեն սանահայր Եղաբէկեան Մարկոսը, որուն առաւել կիշայ այսպիսի գործ մը. որպէս զի անոր բնական լեզուն պարսկերէնէն ստակ խարճելուն վրայ զինքն արդարացընէ: Թէ որ Գարեգինին ջանքը յաջողի, եւ Շանչեանը վիճէն հանեմ ըսած ատենը ինքն իր ընկերովը կամ ընկերներովը աւելի խորք չիշայ նէ՝ գուցէ անկէց ետքը հասարակութեան վարկուած շտկուի իշեալ երեք անձանց վրայ. Շանչեանին, Մարատեանին եւ Եղաբէկեանին: Եւ ասոնց մէկը Կաթուղիկոս ըլլայ նէ հիմակուն ունեցած վարկումովը, իրեն իշխանութեան տակը կունենայ միւս երկու ընկերները. գուցէ մէկ երկու հատ ալ վարդապետ կամ վարդապետացու: Եւ սոնք ալ որովհետեւ մարդ են՝ մէջընդմիջ կրնայ այս աստիճանի տգէտ ալ գտնուիլ:

ԵՄԵՐԻԿԵՏԻ ՄԷՅ, ԿԵԹԹՈՂՈՒԹԻՒՆ

Կրթեալ ազգաց մէջ մեծ անուն վաստակած են ամերիկացիները. այսինքն՝ հին ժամանակէ ՚ի վեր այն երկիրները քաղթող անգղիացիներուն սերունդը: Իայց միտք առնել պէտք է որ կրթութիւնը բարոյական ալ կը ըլլայ. նիւթական ալ. եւ այս վերջինս արուեստներու ճարտարութեան եւ մարմնական կենաց դիւրութեանը պէտք ըլլալու բանին վերաբերեալ ըլլալով՝ չեմք ուրանար որ ամերիկացիք այս տեսակ կրթութեան մէջ շատ առաջ գացած են. բայց ընդհանրապէս՝ բարոյականի մէջ շատ մնացած են. մինչեւ անգամ ընկերական կենաց ամենահարկաւոր եղած՝ եւ ամեն կրթեալ ազգաց մէջ իբրեւ այնպիսի ձանչուած բան մը կամ բնաւ չգիտեն, կամ գիտնալով ալ՝ իրենց կրիցը գերեւեղած են եւ չեն կրնար գիտցածնուն համաձայն կեանք վարել: Հոս պատմելիքնիս մասնաւոր անձանց համար ըլլալով գուցէ ըսող ըլլայ որ արամաւանութիւնը մասնաւորէն ընդհանուրի հետեւութիւն հանելու հրաման չատար: Եւ այն երբ մէկ

կառավարութեան մը մէջ մասնաւորաց զեղծումը խափանելու օրէնք մը չկայ, եւ այն զեղծումն ընդդէմ դատաստանական օրինօք չդատապարտուիր եւ՝ ընդհանուր կրնայ առնուիլ, եւ այն զեղծումը չունեցող մարդիկն ընդհանուրէն բացառութիւն կը սեպուին:

Լ. մերկայի Ս. Իսցեալ Վահանգի մէջ մեծ դիւրութիւն կայ կնոջմէ զատուելու, եւ թողած կիներ չմեռած՝ արիշ կին մը առնելու: Երկրին օրէնքը ասոր դիւրաւ-թող կուտան. եւ կրճական սկզբունք մը չկենալը՝ ամուսնութեան կապը եւելօք կը թուլցնէ. եւ այս գէշութիւնս աւելցնելու քիչ ձեռքնտու չըլլար փաստաբաններուն ճարտիկ եւ խարդախեալ իմաստակութիւնը: Այս Եօրքի հրապարակական թերթերու մէջ ամէն օր կնաթողութեան ծանուցումներ կը կարգացունին խոշոր գրերով. եւ ուղղիկ կամը քիչ օրուան մէջ եւ առանց ձայն հանելու, առանց ջօրաւոր պատճառի մը համար անգամ կատարելու խոստումներ կը ըլլան: Ե. յ. Ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ:

Ինտիանա նահանգին մէջ կնոջմէ զատուելը հասարակ բան մ'եղած է. ով որ այս բանին համար կառավարութեան խնդրագիր մը տայ նէ՝ կընդունուի. եւ քիչ օրէն ուղած վճիռը կը արուի: Այս Եօրք թէ որ իր դործերուն համար տեղէն չկրնար խախտելով՝ կնոջմէն ալ զատուիլ ուղէ նէ՝ Ինտիանայի մէջ իր կողմէն մեկը կ'ստնայ, եւ վարձք մը խոստանալով անկիայ այս գործս գլուխ հանելու համար իր կողմէն փոխանորդ կընէ: Ե. յ. եւ կին Այս Եօրք կը մնան, դատերնին Ինտիանայի ո՞ր եւ է դատողական ատեանի մը մէջ տեսնուելու վրայ կըլլայ: Ինտիանա է որ այն դատաստանին մէջ խորդախութիւն, սուտ երդում, եւ ասոնց նման բաներ կընան ըլլալ: Բայց հոգ չէ. միայն թէ նպատակին հասնուի: Ե. մենաթեթեւ պատճառի մը համար կնոջմէ թողուելու հրամանը կը տրուի. եւ Ինտիանայի դործակալը վճռոյն յար եւ նման օրինակը Այս Եօրք կը խրկէ իր մարդուն. անոր վերայ մարդը կ'ելէ ատու մը, կնոջը կիմացընէ թէ ազատ է, կրնայ իրեն ուրիշ երկի մը գտնել: Հատանգամ կը պատահի որ խեղճ կիներ ասկէց առաջ բնաւ բանի մը չէ թէ միայն տեղեկութիւն, այլ կասկած անգամ չունենար: Ա. ճոյ գիրն ըստ կանոնի շինուած է. եւ առաջուց իմաց չտրուելով երկի կնիկ իրարմէ կը զատուին. պատճառն այն է միայն՝ որ Դարգը ուրիշ կնկան աչք զարկեր է: Ա. չ. Ե. յ. խոսելով՝ կրնայ կիներ բոլորք ընել եւ վճռոյ գիրը խաբէութեամբ առնուած ցուցնել:

Բայց ասոր համար հարկ է շատ ստակ խաբձել, եւ անձամբ Ինտիանա երթալ. այն ալ շատ յայտնի չէ. ո՞չ փաստաբանները եւ ո՞չ դատաւորը՝ որուած վճռոյն խաբէական ըլլալուն չեն համոզուիր. հարկ է որ իրենց պատիւը եւ վճռոյն յարգը անարատ պահեն. եւ Ի՞նչպէս գլուխ էլելու է անոնց հետ: Ուստի կնոջ ազգականներն ու բարեկամները այս եւ ասոր նման պատճառներով կիներ կը համոզեն որ բոլորք չընէ. ինքն ալ դիւրուէն եկածը կը բաշէ: Ե. սկէց երեւելի շահ կըլլալ կնաթողութեան միջնորդներուն:

Ը Ո Ւ Է Տ

Թագաւորանիստ Ը դօքում քաղաքին տնտեսական յանձնաժողովը՝ պետութեան խորհրդակալաց ժողովոյն առաջարկութիւն ըրաւ. որ կանայք ալ երիկ մարդոց պէս ամէն պաշտօնական դործոց եւ ուսումնական դաստառներուն կարգը անցնին, եւ Ըստուածաբանութենէն զատ ամէն տեսակ գիտութիւն դաս աւելու կարող ըլլան*: Ըրդէն նոյն Թագաւորութեան երկիրը կանայք հեռադասուներու եւ սուրհանդակարաններու պաշտօնին առնուած էին: Ա. քաղաքացիք եւ գիւղացիք միաբան այս խնդրոյս կողմն են. իսկ եկեղեցականք ասանկ նորութեան մը բոլորովին հակառակ կը կենան: Ը. դ. նուականներն ալ ասոր կամակից եղան. հետեւեալ պայմաններն առաջարկելով:

Ա. Առաջարկութիւնը թող քննէ թէ արդեօք ըժշկութեան ամէն ճիւղերուն մէջ տօքոգորութեան աստիճան հասցընելու չափ դաստառութիւն ընելու իրաւունք ունի՞ն. եւ հետեւաբար՝ ըժշկութիւն ընելու իրաւունք կունենան: Ե. յ. քննութեանս արդիւնքը ասկէց ետքն ըլլալու պետութեան Ժողովոյն մէջ յայտնեն:

Բ. Կարող ըլլան, հեռադասուներու եւ սուրհանդակարաններու եւ երկաթուղիներու մէջ այն պաշտօնները դործադրելու իրաւունք ունենալ՝ որոց մէջ բաւական վարժ եւ ընդունակ գտնուեցան քննութեամբ:

Գ. Ե. յ. կանայք որ ազգանց նախնական զընդրոցներուն մէջ ուսման ընթացքին լըմընցուցած են, կարող ըլլան ստորին նախնական դպրոցներու:

* Ըրդէն տղիները երէպէտ լուծեալական են, այսու ամենայնիւ կանանց դասը կրօնական բաներու խառն էլէն հեռու կը պահեն:

(կամ ծաղկոցներու) մէջ վարժապետ ըլլալ :

Ըրդէն 1859 ին հոկտ. 21ին ելած Թագաւորական հրամանագրովը կանանց իշխանութիւն տրուեցաւ դպրոցներու մէջ վարժապետութիւն ընելու : Եւ Ը դօքտօրի մէջ աղքատ աղոյց եւ աղքատաց ձրի վարժապետութիւնը սովորաբար ասոնց գործ սեպուած է . եւ ասոր համար օրոշուած տարեկան վարձքերն են 700 էն մինչեւ 900 բիւրաւ : (4532 1/2 շրուէն 5820 2/4 շրուէ . մէկ բիւրաւը 1 ջրան 40 սանթիւ . եւ ջրանը 185 խաւայ սեպելով) : Ուսանողք այս դպրատուններուն բան չեր տար . ծախքը պետութեան գանձէն է : Եւ այսպիսի դպրատուններուն մէջ 7 տարուանէն պըզտիկ աղայ շահուիր . եւ տարիքը 14ը անցնելուն պէս կը ճամբուի :

Բայց բժշկական արուեստ գործադրելու համար կանանց հրաժան տրուած չէր մինչեւ այս առաջարկութիւնս եղած ժամանակը . երկրացիք ալ շատ ատենէ 'ի վեր բժիշկներուն քիչութենէն գանգատ կընէին : Եւ իրաւի ամէն նրկիր, գուցէ Ըուէտի մէջ ալ, կանայք քանի մի մասնաւոր հիւանդութիւններու դեղ կընեն . բայց կանոնաւոր բժիշկներու կողք մացընելը բարոյական անտեղութիւններ կըրնայ ունենալ . գուցէ եկեղեցականք ալ ասոր համար խնդրոյն դէմ են : Երնան կանայք բժշկութիւն տորվիլ միայն իգական սեռի հիւանդները նախելու համար . եւ ոչ արանց համար :

ԿԻՆ ՍԵՐԴ ԿՐՕՆԻՑ ԳԵՇՏՕՆԵԼՑ

Ըմբիկայի Ս Իացեալ 'Է, ահա՛նգաց Ս Էտաճըսէյ դաւառին մէջ Որիմբիա Պրաուն անուն կին մը շատ ժամանակէ 'ի վեր բողոքականներուն մէկ մասնաւոր աղանդոյն մէջ կրօնից պաշտօնեայ ըլլալով՝ մարդիկ ամուսնացուցանելու պաշտօնը կը կատարէ եղեր : Ըտոր ամուսնացուցածներէն շատերը ժամանակ մը անցընելէն ետքը իրենց ամուսինէն զատուլ կուզեն . պատճառելով՝ որ զիրենք ամուսնացընողք կին մը ըլլալուն համար ամուսնութիւնին վաւերական չէ : Ըտոր առաջն աննելու համար Մէսաչուսցի օրէնդիրը մէկ օրէնք մը հանեց . ու լով կը հրատարակէր որ՝ ամուսնացընողին հաւատքին եւ էրիկ մարդ կամ կնիկ մարդ ըլլալուն շնայելով անոնց պաշտամամբն եղած ամուսնութիւնը վաւերական սեպուելու է : Ըյս այսպէս ըլլալով՝

մատամ (Որիմբիա Պրաուն կրնայ իր շահտեր գործըն անխախտ շարունակել . կրնայ երկտասարդներուն կամ ծեր սիրահարներուն մշտնջենաւոր ամուսնական սիրոյ եւ հաւատարմութեան երգումն աւելու . եւ ամուսնութեան կրօնական խօսքերը վրանին զրուցել : 'Է, այլ որ տասն եւ ինն դարուն մէջ՝ Ըմբիկացոց մէկ կրթեալ երկրի մը մէջ, տեղական օրինաց տակ՝ ի՞նչ բաներ կըլլան : Ըսանկ բաներու նայելով տասն եւ իններորդ դարը որքան գովութեան արժանի է . եւ ո՞րքան լուստարեալ է . ինքնին կը հասկըցուի : 'Է, մէն կողմէն այսբան ջահեր կը վառեն . տեղ մը՝ քաղաքական ամուսնութեան օրէնք , ուրիշ տեղ մը՝ այլազրօնից իրարու հետ ամուսնութիւն . աղքատներուն իրար աննելու լոյստուութիւն . բրիտանեութեան ջերմեանդ ազդ մը , ինչպէս է մեր ազգը , քաղաքական պըսակով շատնալու եւ քահանայի միջամտութեան կտրօս ջըլլալու յորդորել , այն ալ հրապարակական թերթի մէջ՝ եւ ամենուն դիւրաւ հասկընալու տաճկերէն լեզուով , եւ դիւրաւ կարգացուելու հայերէն գրով . ասոնք ամէն ալ ժամանակին տասն եւ իննէրորդ դարը լուսաւորելու սահմանուած կանթեղները լուսաւոր պահող նշերն են : Թէ որ կարգացողներն ընդհանրապէս դիւցաբանութեան տեղեակ ըլլային , տասն եւ իններորդ դարուն աւելի յարմար կը սեպէին հիմնաւ դար ըսելը : Է՛հ , ամուսնութեան շատուածը , այս դարուս մէջ երեւցածին պէս պայծառ ջահ ունեցած չէ :

ՏՆՕՐԷՆ=ԽՅԴԱԳԻՐ ԵՒ ՅՊԱԳԻԶ

ՏՈՂԷ . ԳՐ . ՏՐ . ԿՐԳ . ՏԼՐՈՅԵՆՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՑ

Կ Է ԶԻՐ ԽԵՆ